

Duitse historici in debat over 'Nie wieder ist jetzt'

Achtergrond - 26 januari 2024 - Auteur: Lynn Stroo

'*Nie wieder*', nooit meer oorlog, klonk het na de Tweede Wereldoorlog decennialang in Duitsland. Maar dit credo staat meer dan ooit onder druk, door oorlogen, rechts-extremisme en de groeiende AfD. Wat kunnen historici bijdragen aan het huidige publieke debat hierover? Die vraag stond afgelopen maandag centraal tijdens een publieksbijeenkomst aan de Humboldt-Universität in Berlijn. 'Het idee dat geschiedenis politieke ontsparing kan voorkomen lijkt niet goed te werken.'

De klassieke Festsaal van de Humboldt-Universität zat maandagavond vol belangstellenden. Het slotdebat van de zesdelige reeks *Montagsdebatte* over 'Geschichte und Erinnerung Heute' bleek ineens bijzonder actueel. De avond ervoor demonstreerden tussen de 100.000 en 350.000 mensen in Berlijn tegen rechts-extremisme en de AfD. Voor de Rijksdag hielden zij borden omhoog met teksten als '*Nie wieder ist jetzt*' en '*AfD wählen ist so 1933*'. De massale demonstraties, die momenteel in heel Duitsland plaatsvinden, zijn een reactie op een geheime bijeenkomst van AfD'ers en rechts-extremisten die plannen bespraken om immigranten het land uit te werken. [De onthullingen van het Duitse onderzoeksplatform Correctiv](#) kwamen half januari naar buiten en veroorzaakten veel opschudding.

"Als we zeggen '*Nie wieder ist jetzt*' (nooit meer is nu), betekent dat dan dat we aan de vooravond van een revolutie staan?" werpt een vrouw uit het publiek op. Ze is lang niet de enige in de zaal die ook bij de demonstratie aanwezig was en zich zorgen maakt. Ook de vijf historici op het podium doen dat. "Door de actualiteit heb ik een sterke behoefte om aan de herinneringscultuur te werken en de handen uit de mouwen te steken", zei Wolfgang Hardtwig (1944), gepensioneerd historicus aan de Humboldt-Universität.

'De mensen die aan de demonstraties tegen rechts-extremisme deelnemen, kennen de geschiedenis'

Zijn toon is pessimistisch. "De interesse in geschiedenis en in de Duitse samenleving neemt af, steeds minder studenten kiezen voor geschiedenis."

Terwijl er volgens Hardtwig juist veel antwoorden nodig zijn als tegenwicht voor de *Gesichtsvergeessenheit* (het gebrek aan historisch besef). Als voorbeeld noemt Hardtwig een uitspraak van AfD-prominent Björn Höcke, die in 2017 pleitte voor een 'ommekeer van 180 graden in de herinneringscultuur'. Ook noemde Höcke het Holocaustmonument in Berlijn een 'monument van schande in het hart van de hoofdstad'.

De Duitse herinneringscultuur, die gedomineerd wordt door de nazidictatuur en de Holocaust, kent veel vaste elementen, stelt Hardtwig: officiële herdenkingsdagen, monumenten en musea, onderwijs en politieke beloften als '*Nie wieder*'. Maar daarmee wordt lang niet meer iedereen in de samenleving bereikt. Hardtwig roept daarom zijn collega's op met hun werk een jonger publiek te bereiken.

Historica Ulrike Jureit van het Hamburger Institut für Sozialforschung vraagt zich af of dat genoeg is. "De relatie tussen geschiedwetenschap en de herinneringscultuur is de afgelopen jaren sterk veranderd", stelt zij. 'Immunisering', het dominante idee dat geschiedenis politieke

ontsporing kan voorkomen, werkt volgens Jureit onvoldoende, zeker bij jongeren. "De mensen die aan de demonstraties tegen rechts-extremisme deelnemen, kennen de geschiedenis", zegt Jureit, maar een groeiende groep denkt daar juist heel anders over.

Sterker nog, vult historicus Annette Leo aan, die zelf ook aan de demonstratie op zondagavond deelnam: "De mensen voor het Rijksdaggebouw riepen massaal: '*ganz Berlin hasst die AfD*' ('heel Berlijn haat de AfD'), dat hoeft niet eens gedreven te zijn door historisch bewustzijn." Leo denkt daarentegen wel dat geschiedenis als preventie kan werken, de DDR is daar volgens haar een goed voorbeeld van, maar zo'n immuniteit duurt nooit voor altijd.

Jureit is daarin pessimistischer. Ze haalt Reinhart Koselleck aan, een van de belangrijkste Duitse historici van de 20ste eeuw. Hij zei: 'Uit geschiedenis kun je helaas alleen geschiedenis leren'. Jureit veronderstelt dat lange tijd alle kaarten

zijn ingezet op het inrichten van collectieve en openbare herinnering. Daarbij is onderschat hoe persoonlijk herinneringen van mensen zijn en blijven.

'Door de actualiteit heb ik een sterke behoefte om de handen uit de mouwen te steken'

Hebben historici dan hun invloed verloren? Zeker niet, stelt Frank Bösch, directeur van het Leibniz-Zentrum für Zeithistorische Forschung (ZZF) vanuit de zaal. Kijk bijvoorbeeld het huidige debat over het koloniale verleden en de restitutie van roofkunst in Duitsland. Daar is de behoefte aan geschiedschrijving groot. Ook noemt Bösch het [Hohenzollern-debat](#), waarbij een oud-adellijke Duitse familie vastgoed en kunst terug wil van de staat. In die juridische strijd werden behoorlijk wat historici ingeschakeld om onderzoek te doen en advies uit te brengen. In beide gevallen gaat het volgens Bösch om serieuze financiële zaken.

Op de grote vraag van de avond welke rol geschiedschrijving in de herinneringscultuur nu en in de toekomst kan spelen, kwam maandag geen sluitend antwoord. Duidelijk werd wel dat de Duitse herinneringscultuur complexer en diverser is geworden en dat de scepsis groeit. Het naoorlogse 'Nie wieder' is geen wondermiddel gebleken tegen groeiend rechts-extremisme. Het is voor Duitse historici een zoektocht of, en zo ja hoe zij hierop moeten inspelen. Volgens historicus Achim Landwehr (Universität Konstanz) kampt de gepolariseerde herinneringscultuur met vergelijkbare uitdagingen als de klimaatcrisis: "We weten dat het zo niet meer gaat, maar hoe het verder moet in de toekomst weten we niet."

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel:

<https://duitslandinstituut.nl/artikel/58104/duitse-historici-in-debat-over-nie-wieder-ist-jetzt>